

**МОВНІ ОДИНИЦІ ТА КАТЕГОРІЇ
У ТИПОЛОГІЧНОМУ Й ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТАХ**

УДК 811.112.2'347.78.034

© О. В. Білецька, Є. І. Пересада
(Вінниця)

**СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ СКЛАДНИХ СЛІВ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ
НА УКРАЇНСЬКУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Е. М. РЕМАРКА
«ТРИ ТОВАРИШІ» ТА ДВОХ ЙОГО ПЕРЕКЛАДІВ)**

Стаття присвячена дослідженню структурних особливостей складних слів у німецькій мові та способів їхнього перекладу українською мовою. Дослідження виконане на матеріалі композитів, вилучених методом суцільної вибірки з роману Е. М. Ремарка «Три товариші». Корпус аналізованих одиниць налічує 328 складних слів. У статті визначено структурні особливості складних слів, а також досліджено основні перекладацькі трансформації, які застосовуються під час перекладу композитів з німецької мови на українську на прикладі перекладів роману Е. М. Ремарка «Три товариші» М. Дятленка й А. Плюта, а також Д. Радієнко. В результаті проведеного дослідження доведено, що провідним способом перекладу складних слів з німецької мови на українську є переклад аналогом (відповідним словосполученням, складним або простим словом), а найменш розповсюдженими – конкретизація та генералізація значення.

Ключові слова: словоскладання, композит, перекладацька трансформація, буквальный переклад, калькування, описовий переклад, відповідник, генералізація, конкретизація.

**Е. В. БЕЛЕЦКАЯ, Е. И. ПЕРЕСАДА. СПОСОБЫ ПЕРЕВОДА СЛОЖНЫХ
СЛОВ С НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА НА УКРАИНСКИЙ (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА
Э. М. РЕМАРК «ТРИ ТОВАРИЩА» И ДВУХ ЕГО ПЕРЕВОДОВ)**

Статья посвящена исследованию структурных особенностей сложных слов в немецком языке, а также способов их перевода на украинский язык. Исследование проведено на материале композитов, полученных методом сплошной выборки из романа Э. М. Ремарк «Три товарища». Корпус единиц для анализа составляет 328 сложных слов. В статье определены структурные особенности сложных слов, а также исследованы основные переводческие трансформации, используемые при переводе композитов с немецкого языка на украинский на примере переводов романа Э. М. Ремарк «Три товарища» Н. Дятленко и А. Плюта, а также Д. Радиенко. В результате проведенного исследования доказано, что основным способом перевода сложных слов с немецкого языка на украинский является перевод аналогом (соответствующим словосочетанием, сложным или простым словом), а наименее распространенными – конкретизация и генерализация значения.

Ключевые слова: словосложение, композит, переводческая трансформация, буквальный перевод, калька, описательный перевод, аналог (эквивалент), генерализация, конкретизация.

1. **Вступні зауваження.** Розвиток і збагачення мови – це безперервний процес орієнтований, в першу чергу, на комунікаційні потреби людини і зумовлений як внутрішньо-, так і зовнішньолінгвістичними чинниками. Всі події, які відбуваються у суспільстві, знаходять своє відображення у словниковому складі мови. До основних шляхів збагачення словникового складу будь-якої мови належать словотвір і запозичення (Ольшанский 2005: 100). Провідним способом словотвору в німецькій мові є словоскладання, тобто поєднання в одному слові двох або більше основ (коренів) (Fleischer 1974: 50, Iskos 1963: 85), результатом якого є складні слова – композити. Словниковий склад сучасної німецької мови на 2/3 складається з іменних композитів, з яких 77,9 % – це складні слова, утворені виключно з іменникових основ (Ortner 1991: 3-6). «Візитівкою» німецької мови при цьому є майже необмежена кількість основ, з яких утворені складні слова. Їхня кількість може варіюватись від 2 до 13 (Duden 1995: 434), напр.:

der Reihensechszylinderwirbelkammervierventilturbodieselmotor ‘рядний шестициліндровий вихрекамерний турбодизельний чотирьохтактний двигун’;

das Elektrizitätswirtschaftsorganisationsgesetz ‘закон про структуру і організацію електроенергетики’;

das Rindfleischetikettierungsüberwachungsaufgabenübertragungsgesetz ‘закон про передачу обов’язків контролю маркування яловичини’.

В українській мові словоскладання не належить до провідних способів творення нових слів, що зумовлює певні труднощі під час перекладу німецьких складних слів українською. Слід також зазначити, що досить велика кількість німецьких композитів утворюється в процесі мовлення (усного або письмового), а тому не закріплена у словниках. Саме такі, незафіксовані у словниках, одиниці представляють особливі труднощі для

перекладу. Проблемою перекладу композитів українською мовою прямо або опосередковано займалися такі українські мовознавці як В. В. Коптілов (Коптілов, 1970; 1982), О. Д. Огуй (Огуй, 2008), А. В. Шелудько (Шелудько, 2008; 2009) та інші. Однак, основна увага переважної більшості перекладознавців зосереджена на дослідженні особливостей перекладу фразеологічних одиниць, реалій, термінів та скорочень, що залишає відкритим питання перекладу складних слів з німецької мови на українську.

Отже, відсутність спеціальних розвідок, присвячених проблемі перекладу композитів, а також стрімке поповнення словникового складу німецької мови шляхом словоскладання спонукає до більш ретельного вивчення способів перекладу німецьких складних слів.

Об'єктом пропонованого дослідження виступають складні слова, вжиті у романі Е. М. Ремарка «Три товариші».

Предметом є способи перекладу зазначених композитів з німецької мови на українську.

Метою роботи є дослідження та аналіз структурних особливостей складних слів у романі Е. М. Ремарка «Три товариші», а також способів їхнього перекладу на українську мову.

Для досягнення поставленої мети у роботі вирішуються такі **завдання**:

- скласти корпус складних слів, які зустрічаються у романі Е. М. Ремарк «Три товариші»;

- дослідити структурні особливості зазначених композитів: частиномовну приналежність, кількість основ, з яких вони утворені, наявність з'єднувального елемента;

- проаналізувати використання перекладацьких трансформацій під час перекладу складних слів;

- визначити основні способи перекладу композитів з німецької мови на українську на матеріалі роману Е. М. Ремарка «Три товариші» та двох його перекладів.

Необхідність визначення закономірностей при перекладі німецьких складних слів українською мовою, а також відсутність спеціальних розвідок у цій сфері зумовлюють **актуальність** пропонованого дослідження.

Корпус практичного **матеріалу** складають 328 композитів, відібраних методом суцільної вибірки з роману Е. М. Ремарк «Три товариші» та варіанти їхнього перекладу.

2. Структурні особливості складних слів у романі Е. М. Ремарк «Три товариші». Під час дослідження було проаналізовано 328 композитів, утворених за допомогою способу словоскладання. Переважну більшість складають іменники, а саме 290 одиниць, що становить $\approx 88\%$, напр.:

der Autokühler ‘автомобільний радіатор, радіатор автомашини’;

die Kognakflasche ‘пляшка коньяку, пляшка з коньяком’;

der Haselnußstrauch ‘кущ ліщини’.

Друге місце посідають складні прикметники або дієприкметники, кількість яких дорівнює 28 одиницям (9%), напр.:

halbdunkel ‘напівтемний’;

hochgeschossen ‘довготелесий, довгов’язий’;

apfelgrün ‘зеленкувате’.

До залишкової групи належать складні дієслова, 3 одиниці (1%) та складні прислівники або дієприслівники, 7 одиниць (2%), напр.:

zurückziehen ‘взяти назад’;

frühmorgens ‘на світанку’;

lobpreisend ‘нахваляючи’.

Інші частини мови не представлені у корпусі практичного матеріалу.

Крім цього, аналіз дослідницького корпусу засвідчив, що переважна більшість складних слів складається з двох основ, тобто є двокомпонентами. У романі зафіксовано 299 одиниць, утворених поєднанням двох основ, що складає $\approx 91\%$ від загального корпусу дослідження, напр.

der Abschiedskaffee ‘прощальна вечірка з кавою’;

der Schmetterlingsschwarm ‘зграйка метеликів’;

der Reklamechef ‘завідувач відділу реклами’.

Багатокомпонентні складні слова знаходяться на периферії цієї підсистеми, перш за все за кількісними показниками. Загальна кількість трикомпонентних композитів у романі складає 27 одиниць (8%), напр.:

der Brennesselstoff ‘кропив’яна тканина’;

die Dienstmädchentracht ‘сукня служниці’;

das Maschienenengewehrgeknatter ‘тріскотіння кулеметів’.

До залишкової групи належать чотирьохкомпонентні складні слова – 2 одиниці, (1%), напр.:

der Beefsteaksfriedhof ‘кладовище біфштексів’;

der Sonntagvormittagskrach ‘звичайна недільна ранкова чвара’.

На останньому етапі дослідження структурних особливостей композитів у романі «Три товариші», взявши за основу класифікацію Я. Грімма, складні слова було розподілено в залежності від наявності або відсутності з’єднувального елемента на повноскладні та неповноскладні. У романі виявлено 92 неповноскладних композити (28%), компоненти яких поєднані між собою за допомогою з’єднувального елемента, напр.:

der Operation-s-wagen ‘операційний візок’;

der Stimmung-s-pianist ‘тапер’;

der Geburtstag-s-moment ‘фатальна хвилина дня народження’.

Відповідно, 236 складних слів (72%) з корпусу дослідження утворені без допомоги з'єднувального елемента, тобто є повноскладними композитами, напр.:

die Viertel-stunde 'чверть години';

die Bar-frau 'дівчина з бару';

das Provinz-hotel 'провінційний готель'.

3. Способи перекладу німецьких складних слів у романі Е. М. Ремарка «Три товариші» на українську мову. У сучасній лінгвістиці переклад німецьких складних слів є однією з основних перекладацьких проблем, по-перше, тому, що вони є не лише результатом одного із провідних способів словотвору, але й результатом особливого способу мислення німецького народу, а по-друге, тому, що велика кількість композитів

утворюється в процесі мовлення і не зафіксована у перекладних словниках.

Зважаючи на особливості структури різних мов, переклад композитів вимагає знань не лише базових принципів словоскладання, а також перекладацьких трансформацій, тобто перетворень, за допомогою яких можна виконати перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу (Комиссаров: 208).

Слід відмітити, що перекладацькі трансформації, хоч і зустрічаються у чистому вигляді, частіше мають комплексний характер.

На основі аналізу корпусу дослідницького матеріалу було виділено такі способи перекладу складних слів:

1 Переклад за допомогою аналога:

1.1 Відповідним складним словом, напр.:

die Neubauten 'новобудови';

der Hubschrauber 'гвинтокрил';

der Autokatalog 'автопрейскурант';

1.2 Відповідним простим словом, напр.:

das Mittagessen ‘обід’;

der Springstrahl ‘фонтан’;

das Steuerrad ‘кермо’;

1.3 Відповідним словосполученням, яке може мати таку структуру:

1.3.1 Прикметник + іменник, напр.:

die Benzinpumpe ‘бензиновий насос’;

der Rennehrgeiz ‘гоночний азарт’;

das Bahngleis ‘залізнична колія’;

1.3.2 Іменник + іменник у родовому відмінку, напр.:

das Chausseegespenst ‘привид шосе’;

die Motorhaube ‘капот мотора’;

der Rennehrgeiz ‘пристрасть гонщика’;

1.3.3 Іменник + прийменник + іменник, напр.:

der Zimmernachbar ‘сусід по кімнаті’;

die Fahrkarte ‘квиток на проїзд’;

der Ölkannister ‘каністра з-під мастила’;

2 Описовий переклад, напр.:

der Schreibtischdrehstuhl ‘стілець, який обертається навколо своєї вісі’;

die Torschlusspanik ‘боятися не встигнути зробити в житті щось важливе’;

der Minderwertigkeitskomplex ‘почуватися неповноцінною людиною’;

3 Калькування, напр.:

das Teufelslokal ‘бісівський заклад’;

das Karmelitermönch ‘чернець ордену кармелітів’;

der Dollarkurs ‘курс долара’;

4 Генералізація:

kirschrot ‘червоний’;

der Kornshnaps ‘горілка’;

apfelgrün ‘зеленкуватий’;

5 Конкретизація:

der Geburtstagsmorgen ‘фатальна хвилина дня народження’;

das Verkehrsmuseum ‘музей історії транспорту’;

das Selbstgefühl ‘почуття власної гідності’.

Проаналізувавши матеріал дослідження було встановлено, що найпоширенішим способом перекладу німецьких композитів є переклад за допомогою аналога – відповідного слова, простого або складного, або словосполучення. Другу позицію займає описовий переклад. Калькування, конкретизація та генералізація значення належать до найменш розповсюджених способів перекладу композитів у романі Е. М. Ремарка «Три товариші».

4. Підводячи підсумки проведеного аналізу, можна зробити такі висновки:

- словоскладання посідає провідне місце у словотворі сучасної німецької мови. Висока продуктивність словоскладання дає підстави вважати, що композити у німецькій мові складають основну частку новоутворень у її словниковому складі;

- серед складних слів, використаних у романі Е. М. Ремарка «Три товариші», переважну більшість складають іменники (88 %), інші частини мови знаходяться на периферії цієї підсистеми, перш за все, за кількісними показниками;

- багатокomпонентні утворення (три- та чотирикомпонентні складні слова) представлені поодинокими прикладами, 29 одиниць (9 %), переважну більшість серед досліджуваних одиниць складають двокомпоненти;

- неповноскладні композити значно поступаються повноскладним, 92 та 236 одиниць відповідно, що підтверджує загальну тенденцію творення складних слів у німецькій мові;

- переважна більшість складних слів у романі Е. М. Ремарка «Три товариші» перекладена з німецької мови на українську за допомогою підбору аналога – відповідного слова, простого або складного, або словосполучення. Найменш поширеними способами є конкретизація та генералізація значення.

Перспективним можна вважати проведення порівняльного аналізу способів перекладу складних слів у романі Е. М. Ремарка «Три товариші» на прикладі перекладів М. Дятленко / А. Плюта та Д. Радієнко.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Комиссаров В. Н.* Теория перевода (лингвистические аспекты). Учеб. пособие для ин-тов и фак-тов иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
2. *Коптілов В. В.* Німецькі класики українською мовою / В. В. Коптілов // Всесвіт. – 1970. – № 6. – С. 105–108.
3. *Коптілов В. В.* Теорія і пратика перекладу: навч. посіб. для студ. філол. ф-тів ун-тів / В. В. Коптілов. – К. : Вища шк., 1982. – 164 с.
4. *Огуй О. Д.* Коротка історія німецько-українського перекладу та перекладознавства (у руслі світового перекладу) : конспект лекцій для студ. нім. від. / О. Д. Огуй. – Чернівці : Рута, 2008. – 40 с.
5. *Огуй О. Д.* Слово, значення та інформація: перекладознавчі аспекти / О. Д. Огуй // Іноземна філологія. – 2008. – Вип. 120. – С. 133–138.
6. *Ольшанский И. Г.* Lexikologie die deutsche Gegenwartssprache / И. Г. Ольшанский, А. Е. Гусева. – М. : Издательский дом «Академия», 2005. – 416 с.
7. *Шелудько А. В.* Відтворення складних слів типу *бахуврихи* в англо-українському перекладі (на матеріалі художніх текстів) / А. В. Шелудько // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2008. – Вип. 24, ч. 4. – С. 88–93.
8. *Шелудько А. В.* Труднощі словотвірного характеру в англо-українському та українсько-англійському художньому перекладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / А. В. Шелудько. – К., 2009. – 19 с.
9. *Duden.* Grammatik der deutschen Gegenwartssprache / hrsg. u. bearb. Von Günther Drosdowski in Zusammenarbeit mit Peter Eisenberg ... [Autoren: Peter Eisenberg ...]. – 5., völlig neu bearb. u. erw. Aufl. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverl., 1995. – 864 S.
10. *Fleischer W.* Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer. – 2., unveränderte Aufl. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1974. – 361 S.

11. *Iskos A.* Deutsche Lexikologie: Für pädagogische Hochschulen und Fremdsprachenfakultäten / A. Iskos, A. Lenkova. – 2. Aufl. – Leningrad : Staatsverl. für Lehrbücher und Pädagogik, 1963. – 275 S.

12. *Ortner L.* Substantivkomposita (Komposita und kompositionsähnliche Strukturen 1) // Deutsche Wortbildung: Typen und Tendenzen der deutschen Gegenwartssprache; eine Bestandsaufnahme des Instituts für Deutsche Sprache, Forschungsstelle Innsbruck. Vierter Hauptteil Sprache der Gegenwart, Bd. LXXIX / Lorelies Ortner, Elgin Müller-Bollhagen. – Berlin ; New York : de Gruyter, 1991. – 863 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Remarque E. M.* Drei Kameraden : Roman, mit einem Nachwort von Tilman Westphalen / Erich Maria Remarque. – Köln : Verlag Kiepenheuer & Witsch, 1964. – 585 S.

2. *Ремарк Е. М.* Три товариші / Еріх Марія Ремарк / Переклад з німецької М. Дятленко, А. Плют ; Художнє оформлення : К. Бобровников. – Київ : Молодь, 1959. – 415 с.

3. *Ремарк Е. М.* Три товариші : Роман / Еріх Марія Ремарк / Переклад Д. О. Радієнко ; Худож.-оформлювач Л. Д. Киркач-Осіпова. – Харків : Фоліо, 2007. – 430 с.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2016